

Admiral
Branko MAMULA

MORNARICE U DRUGOM SVJETSKOM RATU*

ULOGA MORNARICA U DRUGOM SVJETSKOM RATU I NJIHOV UTJECAJ NA TOK I ISHOD RATA

Veličina pomorskih snaga na početku drugog svjetskog rata govorila je da je flota kao značajan činilac pomorske moći bila u opadanju. Velika Britanija je raspolagala sa 89 kapitalnih brodova, 119 razarača i 69 podmornica, a augusta 1914. godine, na početku prvog svjetskog rata, imala je dva puta veću snagu: 187 kapitalnih brodova, 256 razarača i 76 podmornica. Francuska na početku drugog svjetskog rata imala je 28 kapitalnih brodova, 70 razarača i 77 podmornica, a na početku prvog svjetskog rata 47 kapitalnih brodova, 81 razarač i 42 podmornice. Razlika je još drastičnija u njemačkoj floti koja je na početku drugog svjetskog rata imala svega 13 kapitalnih brodova, 42 razarača i 57 podmornica, a na početku prvog svjetskog rata 91 kapitalni brod, 149 razarača i 28 podmornica. Međutim, njemačka flota je bila ograničena od pobjedničkih sila Antante, a njemački stratezi su se već u toku prvog svjetskog rata odrekli velike ofanzivne flote za otvorena mora.

Samo djelomično objašnjenje za pomenuti trend u ostalim flotama leži u visokoj cijeni modernih ratnih brodova i ograničenjima u pomorskom naoružanju, koja su na britansku inicijativu postignuta londonskim sporazumima 1922. i 1930. godine.

* Odlomak iz knjige »Mornarice na velikim i malim morima« koju je izdao Vojnoizdavački zavod.

Epicentar drugog svjetskog rata stvarao se u Njemačkoj, na evropskom kopnu. Vjerovalo se, posebno u Velikoj Britaniji, sve do izbijanja rata, da će biti moguće njemačke osvajačke ambicije zadovoljiti na istoku, u SSSR-u, njegovim ogromnim prostranstvima i prirodnim bogatstvima. Fašizam je, uostalom, pobijedio u Njemačkoj kao reakcija na revolucionarna kretanja u Evropi pod utjecajem oktobarske revolucije i Sovjetskog Saveza. Buržoaskim i građanskim političarima sa Zapada izgledalo je logično da se fašističke snage upute prema prvoj zemlji socijalizma i stalnom žarištu »komunističke opasnosti«.

Njemački fašizam, međutim, otpočeo je rat rušenjem država i osvajanjem u zapadnoj i centralnoj Evropi, tražeći revanš na evropskom kontinentu za izgubljeni prvi svjetski rat prije dvadeset godina. Tek po postignutom uspjehu u Evropi bila su u planu obadva krajnja cilja: osvajanje britanskih i francuskih kolonija i napad na Sovjetski Savez kao najvažniji cilj, na šta se moglo računati tek poslije polučenih uspjeha u Evropi.

Britanska strategija imala je u planu da slabe njemačke pomorske snage, kao i u prvom svjetskom ratu, zatvori u obalnim morima širokom blokadom, a u Sredozemlju da jakom flotom, u koju je mogla izdvojiti dovoljno snaga, postigne prevlast nad italijanskom flotom, koju mada je bila dosta brojna, Britanci nisu nikad respektovali.

Događaji su se, međutim, odvijali sasvim suprotno očekivanjima već na samom početku rata. Njemačke pomoćne krstarice, »džepni« bojni brodovi i podmornice izašli su na Atlantik i počeli sa neograničenim napadima na britanske komunikacije i transporte. Krstarice, razarači i minopolagači položili su uz engleske obale 1.700 mina do početka februara 1940. godine.

Za deset mjeseci rata Velika Britanija je izgubila 2,3 miliona tona trgovačkih brodova. Gubici tonaže po jednoj njemačkoj podmornici iznosili su 22.000 prema 15.000 tona u 1918. godini.

Britanske pomorske snage su se umjesto blokade njemačkih obalnih mora razvukle po Atlantiku i Indijskom oceanu, angažujući jake snage na Sredozemnom moru u borbi za prevlast na tom neobično značajnom ratištu za Veliku Britaniju.

Gubici britanske flote na samom početku borbi na komunikacijama bili su značajni — potopljeni su jedan bojni brod i nosač aviona, a teško oštećeni i izbačeni iz stroja dva bojna broda, dvije krstarice, deset razarača, jedan eskortni brod i dvije podmornice.

Nijemci su iskoristili odsustvo britanskih snaga iz Sjevernog mora i angažovanost na komunikacijama i u aprilu 1940. iskrkali se u Norvešku. Njemačka strategijska pozicija na moru bila je popravljena, dobivene su baze u sjevernom Atlantiku iz kojih će tokom rata izlaziti na ocean i napadati komunikacije koje vode ka Sjedinjenim Američkim Državama i Sovjetskom Savezu.

U najtežim časovima za Veliku Britaniju, maja 1940, kada su njemačke armije pregazile Belgiju, Holandiju i Francusku, a napadi na komunikacijama se vodili nesmanjenom žestinom, britanska mornarica je stavljena pred zadatak da ispred nosa njemačkih oklopnih divizija i ispod udara nadmoćne njemačke avijacije izvuče oko 350.000 britanskih vojnika, stisnutih na uski mostobran kod Denkerka. Za ovu izuzetno hrabro i organizovano izvedenu operaciju britanska mornarica je platila teškim gubicima. Osim toga što nije imala prevlast u vazduhu, manjkala joj je odgovarajuća protuvazдушna odbrana brodova i posebno specijalni brodovi i plovna sredstva za prevoz kopnene vojske i njenih sredstava. Sva teška tehnika morala se napustiti, a ona je bila nasušna potreba u odbrani Otoka, koja se nametnula neposredno poslije povlačenja iz Francuske.

Odlučujuću ulogu britanska mornarica imaće u neposrednoj odbrani Otoka od invazije koju su Nijemci pripremali 1940. godine i sa njezinom mogućnosti računali do 1941. godine, tj. do početka napada na Sovjetski Savez.

Početni period rata u Evropi odvijao se pod jakim utjecajem pomorskog ratišta uz obostrano učešće flota u napadu i odbrani kopnene vojske, i u borbi na pomorskim komunikacijama. Gotovo sasvim neočekivano flote su izbile u prvi plan. Postalo je sasvim jasno kako su krivi zaključci iz jedne specifične situacije prvog svjetskog rata o ulozi flota i značaju pomorske moći mogli imati kobne posljedice. Nije bilo teško pretpostaviti kakav bi ishod mogao biti da je Njemačka raspolagala flotom sličnom onoj u prvom svjetskom ratu, kada se ima u vidu da je sada raspolagala francuskom i norveškim atlantskim bazama, da su njemačke armije stajale na obalama Lamanša, a »luftvafe« vladala nebom nad Kanalom, prodirala duboko na englesku teritoriju, svakodnevno napadajući gradove, luke i aerodrome.

Borba na atlantskim komunikacijama bila je duga, teška i složena. Nijemci su odlučili da masovnim napadima podmornicama onemoguće snabdijevanje Velike Britanije, uspostave neku vrstu pomorske blokade, onesposobe je za ratne napore, spriječe narastanje njenih vojnih snaga i zanaavljanje izgubljenih, ostave industriju bez sirovina, a građane bez najosnovnijeg snabdijevanja, i na taj način

pokolebaju volju naroda za otporom. Ishod borbe na pomorskim komunikacijama bio je u punoj pobjedi savezničkih protupodmorničkih snaga nad njemačkim podmornicama. Njemačke podmornice bile su bez podrške površinskih snaga pa se nije mogao očekivati drugačiji ishod. Pokazalo se da su podmornice, kao i avijacija, vrlo važno oružje pomorske sile, ali bez površinskih snaga i avijacije na otvorenim morima ne mogu postići konačan cilj na pomorskim komunikacijama. Podmornice su još manje mogle samo svojim dejstvima da ugroze velike pomorske desante, kao, na primjer, one u Zapadnoj Africi 1942. godine, na Siciliji 1943. godine i u Normandiji 1944. godine.

Njemačka je propustila strategijski momenat ljeta 1940. godine, jer nije imala flotu ni približno onoj iz 1914. godine. Propušteni strategijski momenat nikada se više nije ukazao. Fašistički stratezi su planirali osvajanje britanskih kolonija i 1938. godine počeli su sa realizacijom desetogodišnjeg plana izgradnje oceanske flote. To je bio tzv. plan »Z« koji je do 1948. godine predviđao: 13 bojnih brodova, 4 nosača aviona, 33 krstarice, 267 podmornica i veliki broj razarača i drugih ratnih brodova.

Izgubljeno vrijeme se, međutim, nije moglo nadoknaditi. Nijemci nisu imali flotu 1940. godine kada im je bila najpotrebnija i kada se jedan od najvažnijih ratnih ciljeva mogao postići na moru. Kada su 1941. godine cjelokupni strategijski naponi preneseni na kopno, u prvom redu protiv Sovjetskog Saveza, Nijemci odustaju od plana »Z« i sve daju na izgradnju podmornica.

Kao zaključak za rat u Evropi, Africi i na Atlantiku može se reći da je u prvom periodu pomorska moć bila najdominantniji strategijski faktor. U drugom periodu — od napada na Sovjetski Savez — pomorska moć nema više dominantnu ulogu na evropskom ratištu, gdje se strategijska odluka traži na kopnu. Međutim, za rat na Pacifiku, za opšte ratne napore zapadnih saveznika, kao i za materijalnu pomoć Sovjetskom Savezu, pomorske snage imaju važnu ulogu. One obezbjeđuju manevre ogromnih snaga preko Atlantika i na Sredozemlju, njihovo pothranjivanje, zanaavljanje i cjelokupne ratne napore Sjedinjenih Država i Velike Britanije.

Treba uočiti strategijsku »asimetričnost« angažovanih snaga na moru. Nijemci angažuju podmornice na Atlantiku, avijaciju sa kopna u granicama taktičkog radijusa, mine i samo prvom periodu rata relativno male i slabe površinske snage. Saveznici angažuju velike snage, pogotovo poslije ulaska Sjedinjenih Američkih Država u rat, klasične predstavnike moćnih flota — bojne brodove, krstarice, razarače i eskortere raznih vrsta, mine i moderne nosioce pomorske moći — nosače aviona za vazдушnu zaštitu i podršku pomorskih

snaga, odbranu konvoja od napada iz vazduha i za aktivna dejstva avijacije protiv podmornica. Na bazi profila i odnosa pomorskih snaga, iz rata na Atlantiku nije moguće izvlačiti sigurne zaključke o oblicima dejstva flota, zbog toga se treba zadržati na općim strategijskim ocjenama i zaključcima.

Drugačije stvar stoji sa pomorskim operacijama na Sredozemnom moru. Britanska sredozemna flota i flotne snage iz Gibraltara (»G force«) po osnovnoj strukturi bile su slične italijanskim pomorskim snagama. Naizmjenično su se nalazile u strategijsko-operativnoj ofanzivi i defanzivi, uz prevlast u vazduhu jedne a zatim druge strane, u desantnim i protivdesantnim operacijama, u napadu i odbrani pomorskih komunikacija (britanske komunikacije od Aleksandrije i Gibraltara do Malte i italijansko-njemačka komunikacija za sjevernu Afriku) i izvršavanju osnovnog zadatka — borbi za prevlast na moru. Operacije flota na Sredozemnom moru imale su presudan utjecaj na tok operacija na čitavom Sredozemnom, južnoevropskom i sjevernoafričkom vojištu.¹⁾ Ponovo se potvrdilo da se bez snažnih flota i odgovarajuće prevlasti na moru ne mogu postizati strategijski ciljevi ni na jednom od vojišta koja čine sredozemno ratište.

AMERIČKA I JAPANSKA MORNARICA

Drugi centar rata i agresije bio je Japan. Ocjenjujući da su evropske sile i Sjedinjene Američke Države zauzete svojim problemima i ekonomskim krizama, japanski imperijalisti odlučili su da prigrabe najbogatija područja Pacifika — Mandžuriju i sjevernu Kinu, Polineziju i Indoneziju, jugoistočnu Aziju — Malineziju, Burmu, i, konačno, ako se prva faza rata završi po njihovom planu, da osvoje Australiju i Indiju.

U pripremi rata pomorske snage dobile su glavnu strategijsku ulogu. Na strategijsku doktrinu Japana snažno su utjecali otočki položaj zemlje, političke aspiracije na gotovo čitav prostor Pacifika i dio Indijskog oceana i ekonomska oskudica u sirovinama. To je utjecalo na određivanje strategijskih zadataka i opredijelilo angažovanje vidova u postizanju ratnih ciljeva. Ratna mornarica je dobila zadatak da uz podršku vazduhoplovstva obezbijedi prevlast na moru i sadejstvuje kopненоj vojsci u desantnim operacijama.

¹⁾ Britansko upućivanje pojačanja, a zatim evakuacija iz Grčke i sa Krita, odbrana Malte, odbrana komunikacija za snabdijevanje i pothranjivanje snaga u sjevernoj Africi, iskrcavanje savezničkih snaga na Siciliju, kod Ancija i u južnoj Francuskoj, njemačko-italijansko prebacivanje snaga u sjevernu Afriku, njihovo snabdijevanje i pothranjivanje, a zatim izvlačenje pod udarom savezničkih snaga.

Od ratne mornarice zahtijevalo se da postigne prevlast na moru u centralnom i jugozapadnom dijelu Pacifika i istočnom dijelu Indijskog oceana, slabljenjem protivnikove glavnine iznenadnim udarom prvenstveno avijacijom i podmornicama, sprečavanjem protivniku stvaranja pomorskih uporišta i vođenja operacija u zoni pod vlastitom kontrolom. Glavnu udarnu snagu činili su bojni brodovi i nosači aviona. S obzirom na to da je trebalo savladati ogroman prostor, japanski militaristi su predviđali da to treba postepeno da učini kopnena vojska nizom uzastopnih ofanzivnih operacija, i da se, zatim, u defanzivi oslanja na jako utvrđivanje i krajnju upornost u odbrani.

U pripremi ofanzivnih operacija Japan je ojačao i proširio sistem svojih pomorskih baza. Izbijanjem drugog svjetskog rata 1939. godine, japanske pomorske snage raspolagale su sa 10 bojnih brodova, 10 nosača aviona, 35 krstarica, 106 razarača i 58 podmornica. U izgradnji su se nalazili jedan nosač aviona, 2 krstarice, 8 razarača i 8 podmornica.

Sedmog decembra 1941. godine, prije napada japanskih snaga na Perl Hárbor, odnos pomorskih snaga na Pacifiku bio je sljedeći:

	SAD	V. Brit.	Holand.	Ukupno	Japan	Odnos
Bojni brodovi i bojni krstaši	9	2	—	11	10	1 : 0,9
Nosači aviona	3	—	—	3	10	1 : 3,3
Krstarice	24	8	3	35	36	1 : 1
Razarači	80	13	7	100	113	1 : 1,1
Podmornice	73	—	15	88	63	1,4 : 1

Snage su bile izjednačene, osim u nosačima aviona, u čemu su Japanci imali značajnu prednost. Da bi izmijenila odnos snaga u svoju korist, obezbijedila prevlast i omogućila planirane desantne operacije kopnene vojske, japanska mornarica preduzima 7. decembra 1941. godine iznenadni napad na glavnu američku pacifičku bazu Perl Harbor, u čemu uspijeva iznad svih očekivanja. Potopljeno je ili teško oštećeno 8 bojnih brodova i 1 krstarica, a na aerodromu je uništeno oko 200 aviona.

Svega nekoliko dana potom potopljena je engleska eskadra u Sjajmskom zalivu, a u februaru 1942. godine, potopljena je kombinovana britansko-holandska-američka eskadra u Javanskom moru.

Japan je obezbijedio prevlast na moru, čime je omogućio izvođenje čitavog niza desantnih operacija. U roku od dva mjeseca Ja-

panci su okupirali Filipinske otoke, Maleški poluotok i britansku bazu Singapur, zatim Indoneziju, Burmu i veći broj otoka u Pacifičkom oceanu. Ogroman prostor s velikim prirodnim bogatstvima pao je u japanski posjed.

Osnovni oblik angažovanja pomorskih snaga tokom čitavog rata na Pacifiku, na obadvije ratujuće strane, bile su desantne i protudesantne operacije. Sva druga dejstva i vidovi angažovanja imali su za cilj da obezbijede desantne i protudesantne operacije.

Dvije bitke flotâ zaslužuju da posebno budu spomenute.

Prva je bitka nosača aviona kod otoka Midveja juna 1942. godine. Pobjedom u toj bici (potopljena su četiri japanska nosača, a svega jedan američki) Amerikanci označavaju preokret u strategijskoj inicijativi na Pacifiku. Konačno je bila zaustavljena japanska ofanziva i američke snage počinju postepeno preuzimati inicijativu. Međutim, ova bitka je značajna i kao oblik operacije gdje se prvi put pomorski sudar vodi isključivo avijacijom sa nosača i donosi odluka na daljinama na kojima se flote međusobno i ne vide.

Druga je bitka kod zaliva Lejte na Filipinima 22—25. oktobra 1944. godine, gdje je došlo do sudara glavnina američke i japanske flote. Neuporediva premoć američke flote na moru i u vazduhu dovela je do teških gubitaka za Japance. Oni su izgubili 4 nosača aviona, 3 bojna broda, 10 krstarica, 11 razarača i 2 podmornice. U bici kod Lejte Japan je izgubio glavninu svoje ionako već inferiorne flote. Amerikancima je put ka japanskoj metropoli bio otvoren. Bitka je na svoj način interesantna kao oblik borbenog angažovanja savremene flote. U mnogo čemu ličila je na klasični sudar glavnina koji nigdje tokom drugog svjetskog rata nije bio primjenjen. O ovome će još biti riječi.

Američke pomorske snage su pomoću podmornica sa dosta uspjeha blokirale Japan i onemogućile mu da koristi prirodna bogatstva u novoosvojenim područjima u južnom i jugozapadnom Pacifiku, slično kao što su to postizali Nijemci svojim podmornicama protiv britanskog saobraćaja. Samo za razliku od Britanaca i Amerikanaca, Japanci nisu uspijevali da izgrade više brodova nego što su ih američke podmornice potapale.

SOVJETSKA MORNARICA

Sovjetska mornarica ušla je u rat u usponu svoje materijalno-tehničke izgradnje i postizanja visokih kvaliteta u obuci i borbenoj pripremi. U tehničkoj izgradnji krupan korak je upravo bio pred njom kada je izbio rat.

Najbrojnije snage sovjetske mornarice, a time i glavnine, bile su podmornice i avijacija. Na početku rata imali su 218 podmornica i 2.529 aviona (raznih tipova i namjene). U poređenju sa drugim mornaricama, avijacija sovjetske mornarice predstavljala je impozantnu snagu. Američka mornarica imala je 1939. godine, 2.100 aviona, britanska mornarica 232, njemačka 240, a japanska 1.250. Na žalost, avioni sovjetske mornarice nisu bili posebno građeni za zadatke na moru. Bili su slabo naoružani, kratkog radijusa i nisu bili osposobljeni za uspješan napad torpedima. Sve je to ograničavalo podršku i zaštitu flotnim snagama na zadacima van obalnih voda, gdje su se one mogle i morale najčešće angažovati.

Površinske snage raspolagale su sa 3 starija bojna broda, 7 lakih krstarica, 66 razarača, 22 eskortna broda, 80 minolovaca i 269 torpednih čamaca. Obalska odbrana raspolagala je sa 260 obalskih baterija i brojnim posadnim snagama za odbranu rejona glavnih baza i uporišta. U toku rata formirana je mornaričkodesantna pješadija od oko 100.000 vojnika i starješina.

Strategijsko-operativni položaj sovjetske mornarice podijeljene na četiri flote — Sjeverna, Baltička, Crnomorska i Dalekoistočna, od čega dvije na zatvorenim pomorskim vojištima — nije omogućavao povoljno grupisanje i razvoj pomorskih snaga. Manje pomjeranje lakih pomorskih snaga u toku toplog perioda u godini bilo je moguće iz Crnog mora u Baltik i iz Baltika u Sjeverno ledeno more rječnim tokovima i vodenim kanalima.

Izbijanjem rata 1941. godine za sovjetsku mornaricu je prekinut tek započeti plan izgradnje krupnih, kapitalnih brodova za otvorena mora. Nedostajali su brodovi i sredstva za desantiranje i neposrednu vatrenu podršku desanata i krila kopnene vojske koji su se naslanjali na more. Sovjetska mornarica nije imala ni dovoljno protupodmorničkih brodova.

U sovjetskoj pomorskoj teoriji između dva rata vodila se borba mišljenja oko uloge pomorskih snaga. U početku su preovladavala gledanja da se ishod rata postiže na kopnu i da operacije pomorskih snaga treba da polaze od potreba i zahtjeva kopnene vojske. Poricane su mogućnosti da bi se u odgovarajućim fazama rata na jednom ili drugom ratištu (vojištu) pred pomorske snage mogli postaviti krupniji — stratejski zahtjevi. Drugi su smatrali da je sovjetska pomorska moć toliko ojačala da će biti u stanju da vodi borbu za prevlast na moru. U sovjetskoj pomorskoj teoriji prevlast na moru je bila ograničenije tumačena nego na Zapadu, odnosila se na »postizanje premoći nad snagama neprijatelja na glavnom području i njegovo ve-

zivanje na sporedna područja za vrijeme izvođenja operacija. . . «. Radilo se o specifičnim tumačenjima »mlade«, odnosno »klasične škole« uslovljene posebnim zahtjevima odbrane Sovjetskog Saveza, vojno-geografskim uslovima pomorskih vojišta, materijalno-ekonomskim mogućnostima i drugim faktorima koji opredjeljuju pomorsku moć jedne zemlje.

U sovjetskoj mornarici je, prije nego na Zapadu, još tridesetih godina, izgrađena teorija o desantnim operacijama i izvedeni su opiti na vježbama. Činjenicu da je rat izbio, a da mornarica nije izgradila nijedan desantni brod i uvježbala zajednička dejstva sva tri vida u desantnim operacijama, admiral flote Sovjetskog Saveza S. G. Gorškov²⁾ tumači neshvatanjem značaja zajedničkih, međuvidovskih operacija i potezjenjivanjem uloge mornarice od tadašnjeg sovjetskog vojnog rukovodstva. Admiral Gorškov kritikuje i ograničavanje zadataka sovjetskih podmornica, na taktičke ciljeve u obalnim morima, umjesto njihovog izlaska na otvorena mora. Tvrdi da je manjkala izgrađena koncepcija operacija na oceanima, a sovjetska podmornička flota da je bila sposobna za takvu namjenu i zadatke.

To sve govori da u sovjetskom vojnom rukovodstvu pred rat nisu postojala jedinstvena gledanja na ulogu i način upotrebe mornarice, što je odlučujuće utjecalo na njenu materijalno-tehničku izgradnju i doktrinu upotrebe. Ipak, pred rat su sve više sazrijevala shvaćanja o oceanskoj floti, pa je program od 1938. godine predviđao izgradnju krupnih brodova za otvorena mora. Međutim, pošto je rat izbio prije osposobljavanja ovih snaga za oceanska dejstva, okolnosti su joj opredijelile ulogu i zadatke u obalnim morima.

Zadaci sovjetske mornarice bili su: odbrana granica na moru, odbijanje napada neprijateljske flote, zajednička dejstva sa snagama kopnene vojske i vazduhoplovstva na primorskim vojištima i zaštita krila i pozadine armija naslonjenih na more od neprijateljskih napada i iznenađenja. Sovjetski mornari ističu da kopnene snage nijedanput nisu bile iznenađene sa mora kada su izvodile operacije u primorskim zonama i vojištima). Osim navedenih odbrambenih dejstava mornarica je tokom rata preuzela i izvršavala mnogobrojne zadatke napada na pomorske komunikacije neprijatelja i organizovala pomorskodesantne operacije protiv neprijateljskih grupacija na obali.

Riječne i jezerske snage, također svrstane u četiri flotile, organizovale su neposredno sadejstvo sa snagama kopnene vojske u napadu i odbrani u zahvatu rijeka, riječnih slivova, jezera i kanala. U izvršavanju zadataka ove snage su sa izrazitom umješnošću, upor-

²⁾ S. G. Goškov, *Mornarice u ratu i miru*, časopis »Morskoj sbornik«, 1972. godine.

nošću i hrabrošću pratile frontove od Kavkaza do Berlina i stekle dragocjeno iskustvo u korišćenju riječnih flotnih snaga i u podršci kopnene vojske.

Prema podacima u navedenoj studiji admirala Gorškova, sovjetska mornarica uništila je 1.200 borbenih i pomoćnih brodova neprijatelja i 1.300 transportnih brodova sa ukupno 3 miliona tona. Zaštitila je na oceanskim rutama 17 miliona tona savezničkih transportnih brodova, a na unutrašnjim vodenim putevima obezbijedila transport 100 miliona tona materijala. Oko 100.000 pripadnika mornaričkodesantne pješadije učestvovalo je sa flotama i flotilama u napadima duž rijeka, kanala i jezera, u operacijama svih razmjera na obalama svih sovjetskih ratišta i vojišta. U 110 desanata u napadu i odbrani desantirano je 250.000 vojnika i starješina. Oko 400.000 mornara učestvovalo je u odbrani Lenjingrada, Sevastopolja, Odese, Moskve i Staljin-grada.

Angažovanje sovjetske mornarice u drugom svjetskom ratu bilo je usaglašeno sa stratejskim i operativnim planovima glavnih kopnenih snaga. Mornarica je davala stratejsku stabilnost krilima kopnene vojske u napadu i odbrani. Značajno je iskustvo mornarice u desantnim operacijama u specifičnim uslovima uskih mora i podrške krila kopnene vojske. Uz ogromne teškoće i napore mornarica je izvršila svoj stratejski zadatak u otadžbinskom ratu. Pomorska moć je i za kopnenu velesilu, kao što je Sovjetski Savez, imala krupan značaj.

BITNI FAKTORI POMORSKE MOĆI U SVJETLU ISKUSTAVA DRUGOG SVJETSKOG RATA

Pomorske snage

Masovna upotreba vazduhoplovstva na pomorskom ratištu u početku rata postavila je pitanje vrijednosti pomorskih snaga i njihovu sposobnost da se uspješno bore sa avijacijom. Poslije uspjeha njemačkog vazduhoplovstva u operacijama u Norveškoj, pri zauzimanju Krita, u napadima na britanske luke koji su englesku flotu otjerali u zapadnu Škotsku, zatim uništenja američke pacifičke flote u Perl Harboru, i potapanja dva britanska bojna broda u Južnom kineskom moru od japanskih aviona, mišljenja da je došao kraj teoriji o pomorskoj moći nisu bila izolovana.

Dalji tok rata je pokazao da su takva shvatanja bila neispravna. Do njih je moglo doći samo zbog toga što su jake vazduhoplovne

snage u početku rata bile na strani sila osovine. Englezi i Amerikanci nisu imali vazduhoplovstva koja bi im se mogla suprotstaviti. Pogotovu takvo vazduhoplovstvo nisu imale pomorske snage kao svoj integralni dio. Tako se dogodilo da se vazduhoplovstvo kao vid suprotstavio pomorskim snagama kao vidu i, zbog iznenađenja koje je postignuto masovnom upotrebom vazduhoplovstva na pomorskom ratištu, pripisivale su mu se prednosti koje ono nije imalo. Ako se samostalno upotrebljava protiv pomorskih snaga, vazduhoplovstvo pokazuje iste slabosti kao što bi ih sigurno pokazale i pomorske snage da su se nastavile upotrebljavati bez sadejstva sa snažnom avijacijom.

Koje je karakteristične slabosti pokazalo vazduhoplovstvo, polijećući sa kopna u dejstvima na pomorskom ratištu?

Avioni sa evropskog kontinenta mogli su dejstvovati na daljinama do nekoliko stotina milja, a četiri petine Atlantika ostalo je izvan njihovog radijusa. Da bi mogli dohvatiti ciljeve na čitavom oceanu trebalo ih je postaviti na nosače aviona, dakle na brodove koji su dio pomorskih snaga. Japanci su imali nosače aviona i avijaciju koja je polijetala sa kopna (otoka) i sadejstvovala mornarici. Tok operacija pokazuje da su poslije gubitka nosača aviona, tj. poslije bitke kod Midveja, ostali u defanzivi i čekali da se američka mornarica približi otočkim aerodromima da bi se odlučili na operacije. Više nismo vidjeli onako smjela i preduzimljiva dejstva na svakom dijelu ratišta, kao što su to Japanci činili dok su imali nosače aviona, koji su im davali mnoge prednosti: sposobnost brze i iznenadne koncentracije vazduhoplovnih snaga, nanošenje snažnih početnih udara u operacijama, itd.

Slabosti koje su se posebno ispoljavale bile su rezultat lošeg sadejstva sa avijacijom koja je polijetala sa kopna i nije bila pod operativnom komandom komandanta pomorskih snaga. Nemamo gotovo ni jednog primjera dobrog sadejstva u takvim slučajevima. Engleske pomorske snage s nekoliko desetina torpednih i lovačkih aviona učinile su na Sredozemlju više nego nadmoćnije italijanske pomorske snage i vazduhoplovstvo, koje se ni na kojoj instanci nije potčinjavalo pomorskim komandantima. Sličan raskorak vladao je između njemačkog vazduhoplovstva i mornarice.

Jedini mogući izlaz je bio u sjedinjavanju pomorskih i vazduhoplovnih snaga u dejstvima na pomorskom ratištu. Na taj način su se dobile prednosti jednog i drugog vida, a njihove slabosti ispoljene u međusobnom suprotstavljanju gotovo su se sasvim potrle. Iskustvo

rata je nedvosmisleno pokazalo da jedne snage nisu isključivale druge, nego, dapače, uspjesi su bili onoliki koliko je uspješno bilo njihovo međusobno sadejstvo.

Kad je avijacija postala integralni dio pomorskih snaga, više se nije diskutiralo o tome da li su potrebne pomorske snage ili avijacija. Uvođenjem avijacije u sastav pomorskih snaga promijenile su se mnoge stvari. Kostur flote još u početku drugog svjetskog rata predstavljali su bojni brodovi. U drugoj polovici rata bojni brodovi su već izvršavali drugostepene zadatke — bombardovali su ciljeve na kopnu i pružali podršku kopnenoj vojsci. Na Pacifiku ih vidimo gdje štite nosače aviona koji predstavljaju glavnu udarnu snagu flote.

Od konca drugog svjetskog rata bojne brodove više niko ne gradi, a najveći dio postojećih je raspoređen i odmah prvih godina poslije rata isječen u staro željezo. Suviše su bili skupi da štite nosače aviona i pružaju podršku kopnenoj vojsci u obalnim vodama koje su uvijek bile riskantne za njihovu upotrebu. Manje, brže, pokretljivije i jeftinije snage mogle su uspješno rješavati zadatke koji su davani bojnim brodovima u drugoj polovici rata, a osnovne zadatke su definitivno preuzeli nosači aviona.

Transportni brodovi i pomorske komunikacije

Značaj komunikacija u drugom svjetskom ratu još je više porastao od onog što im je u svoje vrijeme pridavao Mehen. Prekretnica teške situacije u koju je zapala Velika Britanija u prvom svjetskom ratu zbog neograničenih podmorničkih napada, dogodila se 1917. godine kada su Sjedinjene Američke Države ušle u rat, i to ne zbog uvođenja u dejstvo svojih ratnih brodova, kojima Velika Britanija nije oskudijevala, nego transportnih brodova koje su podmornice nemilosrdno potapale. Potopivši u aprilu 1917. godine mjesečnu tonažu od 850.000 tona, one su nagovještavale katastrofu britanskog pomorskog transporta.

U drugom svjetskom ratu preokret na Atlantiku je nastao kad su američka i britanska brodogradilišta uspjela da izgrade mjesečno više brodova nego što su protivničke podmornice uspijevale da potope. Admiral Erih Reder (Erich Reader) je to odmah okvalifikovao kao neuspjeh podmorničkih dejstava. Anglo-američke pomorske vazduhoplovne snage, ofanzivnim dejstvima protiv njemačkih podmornica — koje su u proljeće i ljeto 1943. godine mjesečno potapale više podmornica nego što je to ikad dotle bilo moguće postići, odnosno nekoliko puta više nego što su Nijemci mogli sagraditi — konačno su

zaključile pobjedu. Pobjeda je stvarno bila postignuta kad su saveznici mogli više izgraditi trgovačkih brodova nego što su ih njemačke podmornice potapale.

Raspravljajući o ulozi transportnih brodova, B. Brodi (Brodie), iznosi duhovitu uporedu: »Posmatrati pomorsku moć samo sa gledišta ratnih brodova bilo bi isto tako nerazumno kao i posmatrati željeznički voz jedino sa gledišta lokomotive. Lokomotiva bez prikačenih vagona dosta dobro predstavlja snagu, ali snagu bez praktičnog smisla.«³⁾

Uporedba mnogo liči na ono što se dogodilo Japancima. Oni su do početka 1944. godine dosta sigurno držali prevlast u zapadnom i jugozapadnom dijelu Pacifika. Tamo se nalazilo i njihovo »Južno privredno područje« — ono zbog čega su i krenuli u rat 1941. godine. Ali zbog nedostatka trgovačkog brodovlja malo su ga mogli eksploatisati, pa su i dalje oskudijevali u sirovinama kojih je u Indoneziji, Indokiniji, Burmi i Malaji bilo dovoljno.

Baze

U ovoj studiji baze se razmatraju samo sa stanovišta njihovog strategijsko-operativnog položaja, a ne i sa stanovišta njihove uloge i mjesta u materijalno-tehničkom obezbjeđenju flote.

Kao osnovne faktore za baze Mehen je istakao: položaj, vojnu snagu i izvore. Faktori su ostali sasvim isti do danas, samo se njihov značaj u savremenom ratu znatno povećao.

Značaj položaja koji treba da ima baza u odnosu na strategijske pravce, koji jednovremeno mora odgovarati uslovima ofanzive i defanzive, pokazale su sve velike baze u prošlom ratu — Malta, Gibraltar, Singapur i dr. Pokazalo se da više nije dovoljno da baza leži bočno prema komunikaciji da bi je zaštitila, niti da samo držanje čvorišta komunikacija i strategijskih pravaca znači i prednost centralnog položaja i povoljne uslove za dejstva i manevar po unutrašnjim pravcima. Tako se dogodilo da je avijacija Maltu »približila« Siciliji i italijanskom kopnu. I pokraj bočnog položaja prema komunikaciji kroz Sredozemlje, Malta nije mogla zaštititi komunikaciju prosto zato što na njoj više nisu mogle bazirati značajnije pomorske snage. Ona je bila isuviše izložena teškim vazдушnim napadima. Gibraltar je od svih engleskih baza još najbolje odigrao svoju ulogu zahvaljujući situaciji što Španija nije bila u ratu. U drugom slučaju ova

³⁾ B. Brodie, »A guide to Naval Strategy«, Princeton 1958.

baza ne bi izdržala. Snage iz Gibraltara ne bi mogle da iskoriste svoj bočni položaj prema dvije važne britanske komunikacije, ni centralni položaj u odnosu na njemačke i italijanske pomorske snage. Zbog toga su se te snage jedanput priključile Domovinskoj floti, a drugi put Sredozemnoj, što je omogućavalo Englezima da ostvare potrebnu koncentraciju na jednom ili drugom ratištu. Skapa Flo također se bio približio njemačkoj avijaciji, pa se Domovinska flota u najkritičnijem periodu bila prebazirala u zapadnu Škotsku. Dakle, položaj ni jedne britanske baze u ratu protiv evropskog kontinenta više nije odgovarao. Budući da je to slučaj sa britanskim domaćim bazama, izgubile su se one silne prednosti centralnog geografskog položaja britanskih ostrva, koje Mehen iznosi kao prvi uslov u razvoju britanske pomorske moći kroz historiju.

Pojava vazduhoplovstva kao glavne opasnosti za baze postavila je takve uslove da je malo postojećih baza u svijetu odgovaralo svojoj ulozi — da su mogle jednovremeno da zadovolje sa stanovišta položaja i vojne snage u defanzivnom i ofanzivnom smislu. Tražio se razuman kompromis. Došlo se do zaključka da su nepodesne one baze koje neprijatelj može sa blizu postavljenih aerodroma stalno napadati bombarderskom avijacijom, a da mu snage lovačke avijacije imaju dovoljan taktički radijus da ih štite u izvršavanju zadataka. Tokom drugog svjetskog rata te daljine su se približavale rastojanju od 1.500 km.

U defanzivnom pogledu najidealnije su bile otočke baze, ne na prevelikim otocima čije bi obale bilo teško braniti, gdje se, sa druge strane, moglo smjestiti dovoljno avijacije za vazдушnu zaštitu i snaga kopnene vojske za protudesantnu odbranu. Susjedni otoci koji bi neprijatelju omogućavali da sa njih napada avijacijom, ako nisu mogli biti izbjegnuti izborom položaja, morali su biti branjeni. Smatra se da je navedene defanzivne prednosti imala baza Perl Harbor na Havajima. Ali, njoj su zato nedostajale ofanzivne prednosti, jer je bila predaleko od stratezijskih i operativnih ciljeva. Bez postojanja bližih operacijskih baza najveći dio operativnog radijusa ratnih brodova bio bi potrošen pre nego što stignu u zone dejstava. U takvim uslovima ne bi moglo biti ni govora o prevlasti na moru u zonama operacija. Ono što je američka mornarica rješavala sa pokretnim flotnim trenom moglo je biti korisno samo za ograničeno vrijeme i na ograničenim daljinama od stalnih baza.

Baze na kopnu, pogotovo domovinske baze, imaju krupne prednosti u izvoru materijalno-tehničkog obezbjeđenja pomorskih snaga. U blizini tih baza obično je razvijena industrija, a tu se nalaze i svi drugi, ljudski i materijalni izvori zemlje. Povezanost ovih baza sa

materijalnim i drugim izvorima je mnogostruka — cestama, željeznicama, riječnim i obalnim pomorskim komunikacijama. One rijetko mogu doći u situaciju da im komunikacije budu tako osjetljive i ugrožene kao, na primjer, britanske sa Maltom u prošlom ratu. Nedostaci ovih baza proizilaze iz činjenice što pomorske baze redovito padaju preko kopna (Port Artur, Singapur, Sevastopolj, Brest) i što ih je teško odbraniti u uslovima neprijateljske premoći na kopnenom frontu. Odbrana baza je tipična stacionarna odbrana sa vrlo skućenim mogućnostima taktičkog manevra, a opće je poznato da nema odbrane koja bi mogla izdržati napade savremenih oružja za duže vrijeme, bez mogućnosti operativnog manevra.

Taktički uslovi savremenog rata i tehnika pomorskog naoružanja još više su istakli značaj strategijski dobro postavljenih i materijalno-tehnički dobro obezbeđenih operacijskih baza. Pred političko rukovodstvo države u miru, a u ratu pred ratovodstvo i strategijsko komandovanje na pomorskom ratištu, postavljaju se u tom pogledu novi problemi. Oni su vojnostrategijski, ekonomski, a najviše politički — kada su u pitanju prekomorske baze na tuđim teritorijama.

ZAKLJUČAK

Drugi svjetski rat je u samom početku drastično raščistio sa svim zabudama u doktrini pripreme pomorskih snaga i načina vođenja rata sa kojima se ušlo u taj svjetski sukob. Greške su bile teško kažnjene na svakoj ratujućoj strani. Naročito se to može reći za glavne pomorske sile — zapadne saveznike.

Tok ratnih operacija na svim ratištima je pred mornarice nametnuo zadatke složenije nego što su ih one ikada rješavale u prošlosti.

Utjecaj mora na rat, čiji su osnovni ciljevi i dalje postizani na kopnu, bio je veći nego ikada u historiji. Oružja pomorske moći su se kompletirala avijacijom na nosačima aviona i onom sa kopna. Trgovačka mornarica i brodski prostor bili su presudni za ratne, ekonomske i oružane napore svih ratujućih zemalja, posebno Veliku Britaniju, Japan i Sjedinjene Američke Države.

Baze, kao strategijsko-operativni položaj flota, imale su jednak utjecaj kao u prošlosti. Međutim, njihov značaj je porastao u tehničkom održavanju, bojevoj popuni i zanaavljanju, snabdijevanju, pripremi sastava i jedinica složenih pomorskih snaga. Posebno se usložio problemom protuvazdušne odbrane baza.

Sjedinjene Američke Države, Velika Britanija, Japan, a donekle i Italija, nisu mogle razviti i ispoljiti svoju snagu, pa čak se ni održati (Velika Britanija) bez korišćenja mora i odgovarajuće prevlasti na njemu. Sve strategijske operacije zapadnih saveznika na Pacifiku, u Africi, u Sredozemlju i u Evropi bile su zasnovane prvenstveno na pomorskoj i vazdužnoj prevlasti na moru i u zonama iskrčavanja. Razvoj strategijskih i strategijsko-operativnih grupacija kopnene vojske, njihovo snabdijevanje i pothranjivanje iz metro-pola na ratištu teklo je preko mora.

Na evropskom kopnu, gdje je rješavan glavni strategijski zadatak u sukobu sovjetske armije i fašističkih armija Njemačke i njezinih satelita, pomorske snage su imale strategijsku ulogu i dale značajan doprinos pobjedi. Sovjetska mornarica je svojim iskustvom potvrdila da su neophodne jake i dobro organizovane snage u obalnim morima, da bez njih u suvremenom ratu nije moguće voditi operacije na obali, preko mora i duž tokova rijeka. Jedino je mornarica mogla dati strategijsku stabilnost frontovima naslonjenim na obale i obezbijediti ih od operativnih iznenađenja. Sovjetska ratna mornarica najpotpunije je razvila tip operacije — podrške krila kopnene vojske u napadu i odbrani.

Avijacija, amfibijske snage i flote, struktuirane znatno drugačije nego što su bile pripremane između dva rata, stvorile su novi tip zajedničkih operacija, predominantan u strategiji zapadnih saveznika u drugoj polovici rata.

Borba za prevlast na moru postala je ograničenija, prostorno i vremenski, po pravilu bila je vezana za izvođenje operacija kojima je služila. Generalni sudari flota radi postizanja prevlasti na pomorskom ratištu za čitav tok rata, ili jednu njegovu etapu, izbjegavani su. Uočilo se da se u uslovima ograničene prevlasti mogu voditi operacije na moru, pa čak preuzeti i strategijska inicijativa.

U intenzivnim operacijama britanske flote i italijanske mornarice na Sredozemnom moru zapažen je novi tip borbe za prevlast i specifičan oblik odbrane i napada na komunikacije na relativno uskom pomorskom ratištu uz učešće jakih površinskih snaga, podmornica i avijacija sa kopna. Nijedna strana nije mogla da računa na širu i trajniju prevlast, pomorski saobraćaj se odvijao u radijusu dejstva avijacije sa kopna, a zone komunikacije ratujućih strana su se presijecale.

Na Atlantiku se definitivno oformljuje novi tip operacija — napad i odbrana komunikacija. Operacije radi odbrane komunikacija pogotovu su postale složene. Nastale još u prvom svjetskom ratu, one

u drugom svjetskom ratu postaju glavni oblik dejstva na Atlantiku.. Vode se svim snagama — površinskim brodovima, podmornicama, minama, avijacijom i kopnenim snagama (na važnim otočkim grupama i čvorištima, ishodištima i stjecištima komunikacija). U njima su prvi put primijenjene savremene naučne metode priprema i vođenja operacija.

Fizionomija glavnih snaga se tokom rata brzo mijenjala. Nosači aviona su preuzimali osnovni zadatak, a bojni brodovi njihovu zaštitu i podršku desanata koje je izvodila kopnena vojska. Avijacija i podmornice su masovno upotrebljavane na svim morima i oceanima. Druga polovica rata je nagovijestila daljnju izmjenu pomorskih snaga u kojoj će površinska flota služiti za oslonac, zaštitu i podršku avijaciji i podmornicama, novim i u drugom svjetskom ratu definitivno priznatim faktorima pomorske moći.